

Nyitva áll

1976-ban született. Média-
szakember, több dokumen-
tumfilm rendezője. Legutóbbi
írását 2010. 11. számunkban
közöltük.

„Fesztivál nyitva áll minden nemzetek, nyelvek, művészet és vallás tagjainak” — olvasom Selmecebányán — németül Schemnitzen, szlovákul Banská Štiavnícán — az evangélikus templomban talált prospektus címlapján. Kétnyelvű füzetecske, a programsorozat célkitűzéseiről a magyar változat szerzője vagy fordítója, szó szerint idézem, így ír: „az egyensúlytalanságok a világban melyiket elborított világgazdasági totalitárius rendszer, nemtörődomség a hajthatatlansága, és a vakság saját családjá iránt, az emberiség elvesztette csomópontjait, a hitet és az álmait... elképzelünk a buktatókat és a romokat... romokat melyek az alapok régi vágású, most láthatatlan katedrálisnak. Ezeket az alapokat, melyeket szeretnénk új-jáépíteni, nekik adni az emberiség alapelveket, és végül, elvezetnek minket a saját belső fenyeében.” Nem folytatom, elképedve lapozgatom a prospektust, hasonlóan tájak, városok, múzeumok ismerető anyagaihoz, éttermek kínosan mulatságos étlapjaihoz. Az első benyomás Szlovákiában a nyelvek furcsa kavalkádja, és a magyar nyelv teljes elkorcsosulása.

Nem arról van szó, hogy keverednek a nyelvek, szavak formálódnak más népcsoportok hatására, termékeny és élvezetes ragok, tövek, ízes hangutánzó kifejezések cserélnek gazdát. Ez természetes. Hanem arról, hogy itt elsatnyult a magyar — és a német — nyelv, pária lett, éppúgy, mint Közép- és Kelet-Európa nagy részén 1945 után. Az új államok — újabb bizonyíték ez arra, hogy nem a kommunizmus, hanem a nemzetállami keretek voltak meghatározóak ebben a régióban — mindent elkövettek, hogy homogenizálják lakosságukat, e manipulált és megfélemlített embereket. Ha valaki ráadásul egy „nemzetiséghez”, azaz kisebbséghez tartozott, helyzete ennél is rosszabb volt: sokszorosan kellett alkalmazkodnia, elfojtania emlékeit, múltját, önbecsülését, hogy feloldódjon egy nagyobb közösségben, amelyik aztán mégis állandóan érzékeltette vele kívülállását.

Nem részletezem ezt; szomorú fejezete a „nemzetek” Európájának. Hazugságok és féligazságok tömege látott nyomdafestéket ezzel kapcsolatban, számtalan nyelven írták le, hogyan értelmezik félre a múltat, hogyan csoportosítják tetszésük és érdekeik szerint a múlt elemeit, hogyan leplezik vagy tagadják el tájak, városok, népek évszázadait. Vilniustól Wrocławig, Kalinyingrádtól Pozsonyig, Kolozsvártól Lembergig elképesztő históriák százait hallgathattuk meg erről. „Erőtlen a képzeletbeli helyek identitása... A nemzeti történelmek vetélkedő vízióiban nehezebb különválasztani a valóságot és a képzeletet, mint Óz vagy Drakula históriájában” — írta 1998-ban Moravánszky Ákos, a kitűnő, az egykori Osztrák-Magyar Monarchia építészetét bemutató *Versengő látomások* című könyv

szerzője, immár Amerikában, kellő távolságra története színhelyétől. Találó cím; e látomások világában elveszve abszurd város- és utcanevék, mondatok, érthetetlen nyelven beszélő öngyűlölő, vagy éppen közönyös emberek között találjuk magunkat, akár egy bizarr rémálomban, ahonnan legszívesebben azonnal elmenekülnénk. De azért ez nem ilyen egyszerű.

„...elvesztette csomópontjait, a hitet és az álmait... elképzelünk a buktatókat és a romokat”: e hátborzongató pár sor lett, a szavaknak ebben a félelmetes összetételében, ragozásában és sorrendjében a legárukodóbb jele annak a kudarcnak, amely egy ártatlan prospektus formájában jelent meg ezen a szép augusztusi reggelen. Selmec néhány éve felkerült az UNESCO listájára, a világörökség része. Igen, a széthullott örökségek egy része megmaradt. A házak, mementóként, állnak. Nagyon szép az evangélikus templom, a karzatok sora, az oltár. Kilépve gyönyörű napsütés fogad, a Városháza, a Szentháromság tér fürdenek a tiszta fényben. Egykor a világ ezüsttermelésének jelentős része innen származott. Selmec a Magyar Királyság egyik legfontosabb városa volt. Német telepések alapították és tették nagygyá. Ez már a múlté, a bányák nagy része zárva, mégis van valami tellurikus a városban. Jó sétálni itt, aztán beülni a régi, sárga házban lévő Divná pani kávéházba. A barátságos pincér angol-német keveréknyelven magyarázza, hogy csak negyedóra múlva nyit, de egy kávé már most kapunk. Leülünk a kerthelyiségben, nézegetjük a berendezést, ami pazar, a giccs határára egyensúlyozó — és túlzó szertelenségeiben azt néha át is lépő — belsőépítészeti mestermű. Az angol könyvtártermet idéző belső szoba, a kert, a pult, a fölötté lévő díszek, a habcsókra emlékeztető színek egyszerre vonzanak és taszítanak. A kijáratnál egy kottatartón nyitott könyv, megnézem a címlapját: Lenin műveinek 6. kötete. Az ajtó fölött tábla, „Reality” felirattal. Azaz: ki itt belépsz — vagy kilépsz —, más valóságba csöppensz.

Ez a helyzet Szlovákiával is. Legalábbis nekem, de az ember mindig csak önmagáról tud beszélni. Különösen itt és most. Sok történetet hallottam erről az országról. Olyasmi, mint ez a kávéház. Tudatos koncepció mentén kidolgozott, régi alapon létrehozott, kissé hamis, de mégis élvezhető kevercs. Mértékkel persze, mert egy idő után nagyon émelyítővé válik. Szlovákia nemzetállam: egy nemzet épített államot itt. Állami léte során megpróbálta nemzeti mivoltát, nyelvét, történetét kizárólagossá tenni. Nincs ebben semmi különös; Európában majdnem mindenütt így tettek. A legtöbb nemzetállam alapja valamilyen régebbi államalakulat, tartomány volt. Szlovákiában ez hiányzott, és ez részben — sőt, lehet, hogy döntő részben — a 19. századi magyar politikai elit felelőssége is. Aztán fordult a kocka: 1918 után — miután Észak-Magyarországból létrejött Szlovákia, és rögtön Csehszlovákia része lett — évtizedek teltek el úgy, különösen a II. világháború után, amikor mindent elkövettek, hogy eltöröljék a múltat. Nem sikerült. A múlt lassan újra

értékké vált. A kísérlet nem sikerülhetett. Ízek, szokások, nyelvek, gesztusok öröksége birkózott itt, némelyik eltűnt, némelyik elkorcsosult, némelyik megmaradt. Szlovákia a nemzeti eszme győzelmét és kudarcát egyszerre jelképezi, története ez egyik legérdekesebb Európában. Évtizedeknek kell még eltelniük, mire felnő egy nemzedék, amelyik képes lesz többé-kevésbé reálishan és józanul látni elődei tetteit. Selmec-Schemnitz magyar és német múltja nem veszett teljesen el. A felújított épületek akár Frankföldön vagy Szászországban is emelkedhetnének.

Mint az a ház is, a Nosztalgia Panzió, ahol lakunk. Néhány éve renoválták, egyszerre érezni a friss fa, a festék és a régi, szüette lambéria illatát. A falakon régi képeslapok, magyar és német felirattal. Régi, bekeretezett vicclap is olvasható, a poénok már érthetetlenek, száz év alatt elenyészik a politikai humor — és a politika realitása is. Este a *Szindbád* című filmről kell beszélnem, éppen itt, ahol részben játszódik, részben forgatták, ahol írója, Krúdy Gyula sokszor megfordult, és ahol a könyv és a film hangulata — kell-e mondanom a fenti sorok után? — tapintható. Nincs itt egyéb, mint nosztalgia.

Ez kerít hatalmába akkor is, amikor másnap felmászunk a város melletti kálváriahegyre, az egykori Scharfenbergre. „Ora pro nobis”, imádkozz értünk, betűzőm ki a templom barokk falfestményén. A képek egy részét fényképek, az ablakokat műanyag fóliák helyettesítik. Talán megújulnak egy napon a kápolnák és a stációk is. A „Heilige Stiege” kopott falépcsőin fölfelé baktatva, majd a német és latin nyelvű feliratokat és a szentképeket böngészve ezen az elhagyatott helyen szinte egy korábbi kultusz avatatlan szemlélőjének érzem magam. Ezt érezhette Krúdy hőse. És Huszárik Zoltán, a film rendezője. Paraszti származású volt, mint sok nagy magyar művész. Ugyanakkor gentleman volt, kifinomult világi, aki két világ határán élt, mindkettőt ismerte. Ismeretei nem tették boldoggá vagy felvilágosulttá, inkább bölcs, elmélázó, önpusztító emberré. Ilyen volt Latinovits Zoltán is, aki az 1971-es filmben Szindbádot alakította. Ő sem tudta elviselni a lét e távlatait. A részben szerb, részben délnémet származású színész megérezett és legjobb alakításaiban kifejezett valamit, ami a magyar — és közép-európai — néplélek legmélyebb bugyrait nyitja meg. Latinovits maga volt Szindbád.

A keleti hajós alakja Krúdy Gyula tökéletesen szabad képzeletében vált azzá az egyedi, semmilyen sémába nem illő hőssé, e részben nemesi, részben paraszti, részben polgári, egyszerre nyugati és keleti alakká, aki itt olyan otthonosan mozgott. „De akkor még más világ volt itt — írja Krúdy, és ez a film nézése, majd a hosszú, füstös esti séta során egy-egy pillanatra meg is elevenedett —, ábrándos nők és álmodozó ifjak, megelégedett, csendesen kocogó polgárok és házuk öles, északi szelet gúnyoló falaiban bízó családok húzódtak meg a városban, akiktől egy kartávolságnyira volt a kedves múlt, a takácsok széke úgy kattogott, mint akár Mária Terézia

korában, a harangok és a férfiak nem mentek még a háborúba, pipafüstös, söröző, kolbászos, aprópénzes jólét volt itt, amikor nem hentergett a pénz az utcán, de mindenkinek volt szalonnája, jóra való téli gúnyája.” Ez a világ már akkor is a múlté volt, amikor Krúdy leírta: „A mohaszakállas vendégfogadók, barátságos emberek, szelíden adakozó nők, akik fenyvesrigó módjára halkították a hangjukat, az andalgó tornyok, városkapuk maradványai, az ifjúság románcaira emlékeztető ablakok, a szélben libegő lámpások, a meleg, átfűtött házakban eső hangtalan alvások, alkonyati zenélések és a reggeli ködön messzi földről jövő vándornapsugár: ezek mind úgy gyógyítottak, mint a boszorkánymester patikája.”

A *tékozló fiú* című írásból idéztem, nem is szívesen szakítom félbe. A magyar nyelv virtuózát sokan Prousthoz hasonlítják. Proust az arisztokrácia és a nagypolgárság utolsó tagjairól írt, Krúdy az utolsó vidéki polgárokról. Vidékiség és provincializmus között nagy a különbség — az orosz megszállók és a szűklátókörű nemzetállamok uralta Közép-Európa lakói ezt pontosan tudják. Kertész Imre, amikor megkérdezték tőle Stockholmban, a Nobel-díj átvételekor, ő kit díjazna, Krúdyt nevezte meg. Talán érthető, miért.

Hőse, Szindbád feladta a harcot, elfáradt. A világ, az élet sűrű szövete kulissza volt csupán hódításaihoz. Az élet gazdag lüktetése játék volt neki, amit csak részben értett. A nők szerették, mert figyelt rájuk, de ez már nem volt elég; a cél elveszett. A tettek mezején sokszor alulmaradt. Tisztában volt önmagával, melankolikusan félrehúzódott, és bár, a maga módján, reménykedett a megváltásban, fáradtan, magát bűnösnek érezve távozott. Talán boldog is volt, örömét lelte az elmúlásban. A kálvária hegyén, a magasból lenézve Selmece, elsimulnak a lét harcai. A megértés is megnyugvást hozhat. A történet nagy része véget ért. Marad az emlékezés, indulat nélkül. Szinte ünnepi csend van, nyugalom és derű.

Utunk elején megvettem Patrick Leigh Fermor *Erdők s vizek közt* című könyvét. Angol szerzője 1934-ben gyalogosan járta be Európát. Végigvándorolt Magyarországon is. Selmeceről Budapest felé menet, amikor feltűntek Esztergom tornyai a Duna felől, arra gondoltam, hogy ez a konok angol is itt gyalogolt hetven-nyolcvan éve, egy, azóta rég szétmorzsolódott világban. A könyv fordítója, Vajda Miklós meghagyta Leigh Fermor eredeti — eredetien pontatlan — város- és személyneveit, melyek pontatlanságukban sokszor éppolyan elképesztőek és mulatságosak, mint a Selmeceen olvasott prospektus sorai. Elképesztő és mulatságos; így morzsolódik a világ öröksége.